

RÂŞİD HALİFELER ARASINDAKİ AKRABALIK BAĞLARI

Prof. Dr. Rıza SAVAŞ
Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Relationship Between the Rightly Guided Caliphs

The period of the Rightly Guided Caliphate begins with the period immediately following the death of the Prophet and covers the reigns of those caliphs – namely, Abu Bakr, Umar, Uthman and Ali- who truly followed in the Prophet’s footsteps. In this article we attempted to find out the degree of relationship by consanguinity between these caliphs, supposing that such research would uncover the reasons and their importance which may lie behind their seizing of power.

All being belong to the Quraish tribe, the first four caliph’s family lineage goes back to the same ancestor, namely Ka’b b. Luey. These people had naturally established new relationships between themselves and their children.

We, in this article, defend the idea that their relationship had played no role in their succession to the throne. Being a relative of the Prophet was considered as important. However, such relationship can not only be understood in terms of genealogy, but it is a relationship that has wider meaning.

Hız. Peygamber’in vefatından sonra peş peşe halifelik yapan ilk dört halife dönemine İslam Tarihinde “Hulefâ-yi Râşidîn¹ Devri” denmektedir. Bu devrin her yönüyle iyi anlaşılmasının, hem İslam Tarihi’ni hem de İslam’ı doğru anlamaya çok önemli katkı sağlayacağını düşünüyoruz. Buna göre Raşid Halifeleri her yönüyle tanımak ve anlamak, dönemin doğru anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Kaynaklarımızda dağınık olarak bulunan İlk dört halifenin akrabalık ilişkilerinin bir araya getirilmesi, bu sebeplerden dolayı faydalı olacaktır. Ayrıca bu konunun aydınlığa kavuşturulması, onların göreve getiriliş sebeplerinin doğru tespitine de katkı sağlayarak eksik bilgiye dayalı olarak yapılacak yanlış yorumlara engel olacaktır.

¹ Daha geniş bilgi için bakınız: Mustafa Fayda, “Hulefâ-yi Râşidîn”, T.D.V.İ.A., XVIII,325. Biz, “Hulefâ-yi Râşidîn” terkihi yerine, “Raşid Halifeler” terkihini kullanacağız.

1- "HULEFÂ-Yİ RÂŞİDÎN" KAVRAMI

Peşinden gelmek, halef olmak, temsil etmek manalarını taşıyan Halife kelimesi, H-L-F/خ-ل-ف kökünden gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bu kelime çeşitli şekillerde kullanılmıştır.² Bu kelime zarf manasında kullanıldığında "arka", "geride kalan" manalarını taşır.

Halife, bir öncekinin yerine geçen demektir. "İstahlefühu/استخلفته" diyen kimsenin bu sözü, "Ben onu halifem yaptım."³ manasına gelmektedir. Halife kelimesinin sonundaki ta harfi anlamı güçlendirmek içindir.⁴

Bazı yorumculara göre "...Yeryüzünde halife yaratacağım..."⁵ ayetinde kastedilen edilen "Halife", Hz.Ademdir. Bazılarına göre ise insandır. Şöyle ki; İnsanlar yeryüzünde, Allah Teala'nın emirlerini yapma ve yaptırma konusunda onun elçisi ve temsilcisi veya birbirlerinin ardından gelip birbirlerine halef oldukları için Hz.Adem ve onun zürriyeti halife sıfatını taşımaktadır.⁶

"Yer yüzünde sizi halifeler yapan odur."⁷ Ayetinde kastedilenler de insanlardır.

Yine Kur'an'da "Halife" kelimesinin, devlet başkanı manasına kullanıldığını, "Ey Davut seni yeryüzünde halife yaptık"⁸ ayetinde görmekteyiz.

Hilafeti değişik şekillerde tarif edenler vardır. Maverdî'ye göre imamet, din ve dünya işlerini yapmak için peygamberlik makamının ardından gelip bu işi yürütmek amacıyla oluşturulmuş bir müessesedir.⁹ Burada geçen imamet kelimesi, hilafet kelimesiyle eş anlamıdır.

Hilafetin gerekli olduğunu söyleyen ehl-i sünnete mensup bilginlerin delilleri naklidir. Haricilerden Necedat isimli bir kol, halifeye gerek olmadığı görüşündedir.

Konunun tartışma yeri burası olmadığı için meseleyi uzatmadan Hilafetin kaldırılması meselesine geçmek uygun olacaktır. Osmanlı döneminde müderrislik yapmış, Türkiye Cumhuriyeti kuruluşuna şahit olmuş ve bu dönemde Adalet bakanlığı görevinde bulunmuş olan Seyyid Bey'in Meclis konuşmasından ayrı basım olan "Hilafetin Mahiyet-i Şer'iyyesi"¹⁰ isimli risalesinde belirttiğine göre, şartlar bulunmazsa halife seçilmez, meclis onun işlerini yürütür.¹¹

İslam tarihinde ilk dört Halife'ye, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Hulefâ-yi

² el-Ahkaf (46), 21, el-Cin (72), 27, el-Bakara (2), 66, 255.

³ İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, H-L-F (خ-ل-ف) maddesi.

⁴ Mütercim Asım Efendi, Kamus Tercümesi, H-L-F (خ ل ق) maddesi

⁵ el-Bakara (2),30

⁶ Süleyman Ateş, Tefsir, İstanbul 1988, I, 139, (el-Bakara (2), 30. ayetinin yorumu)

⁷ el-En'am (6), 165.

⁸ Sad (38), 26.

⁹ Maverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, el-Ahkâmu's-Sultaniyye, Mısır 1973, s.5.

¹⁰ Seyyid Bey, Hilafetin Mahiyet-i Şer'iyyesi Hakkında Seyyid Bey Tarafından İrad Edilen Nutuk, Ankara 1340.

¹¹ Halifenin seçimi, şartları ve bu konuda yazılmış klasik eserler için Kettani'nin "et-Teratibu'l-İdariyye" adlı eserinin başına bakılabilir.

Râşid'in adı verilmiştir. Allah Teala şöyle buyurmaktadır: "Sizden iman edipte yararlı işler yapanlara Allah şöyle va'd buyurdu: Yemin olsun ki kendilerinden evvel İsrail oğullarını nasıl kafirlerin yerine getirdi ise onları da kafirlerin arazisine getirecek ve onlara kendileri için seçtiği dinlerini kuvvetlendirip icra imkanını verecek. Onları korkularının arkasından muhakkak emniyete kavuşturacak. Böylece hiçbir şeyi ortak koşmayacaklar. Hep bana ibadet edecekler. Kim de bundan sonra nankörlük ederse işte onlar asıl fasıklardır."¹²

Bazı müfessirler, bu ayeti, ilk dört halifenin hilafetlerinin geçerliliğine delil olarak kabul etmişlerdir.¹³ Çünkü ayette Allah Teala, dinin serbestçe yaşanmasını ve düşmandan emniyette olmayı va'd ediyor. Bu hususlar, ancak ilk dört halife devrinde gerçekleşmiştir. İlk dört halifenin her biri gerçek anlamda halifelik yapmıştır. Hz.Osman ve Hz.Ali devirlerindeki iç karışıklıklar (fitneler), bu ayette bahsedilen emniyet ortamını tamamen yok etmemiştir. Çünkü ayetteki emniyet, inançsızlardan emin olmadır. Hz.Osman ve Hz.Ali devirlerinde de inançsızlardan emin olunmuştur.¹⁴

Ayetteki "sizden (منكم)" ifadesi, kendilerine hilafet va'd edilenlerin üçten fazla kişi olduğunu gösterir. Şia ilk üç halifenin hilafetini kabul etmediğinden şöyle demektedir: "Bir, bazen çoğul sigasıyla ifade edilir." Şianın bu görüşü iki yönden yanlıştır:

a-"Sizden" ifadesi hazır olanlara hitaptır.

b-Allah Teala, onlara kuvvet ve üstünlük va'd etmiştir.

Ayrıca ayetteki hitap, tekil kalıpla yapılmamıştır. Eğer hitap Hz.Ali için olsaydı, tekil kalıpla yapılırdı. Nitekim Kur'an'da Hz.Peygamber'e tekil kalıpla yapılmış hitaplar bulunmaktadır.¹⁵

Ayetten sonra doğan imamları bu ayetin kapsamı içinde göstermek doğru değildir.¹⁶ Sünnilere göre Hz.Peygamber'den sonra gerçek halife Hz.Ebubekir, Şia'ya göre ise, Hz.Ali'dir. Sünnilerin bu konuda iki delili bulunmaktadır:

a-Hz.Peygamber'den sonra Halifenin kim olacağı hususunda açık bir nas yoktur.

b-İcma da Hz.Ebubekir'den başkasında toplanmamıştır.

Eğer hak, Hz.Ali'nin olsaydı, o, Muaviye ile çekiştiği gibi, Hz.Ebubekir'le de çekişirdi. Halbuki o, böyle bir çekişmeye girmemiştir.¹⁷

Hz.Peygamber şöyle buyurmuştur:

"...Benim ve benim doğru yolda olan râşid halifelerimin sünnetine sarı-

¹² el-Nur (24), 55.

¹³ er-Razi, Fahrüddin Ebü Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hüseyin (ö.606 h.), et-Tefsîru'l-Kebîr, Mısır, b.t.y., XXIV,26; Süleyman Ateş, Tefsir, VI, 207.

¹⁴ Âlûsî, Ebû'l-Fadl Şihabü'd-Dîn Mahmud el-Bağdâdî (ö.1270 h.), Ruhu'l-Meanî fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve'seb'il-Mesâni, Beyrut, tarihsiz, XVIII,205.

¹⁵ Mesela: el-Bakara (2), 144,145; el-Enbiya (21), 107

¹⁶ Âlûsî, a.g.e., XVIII, 205

¹⁷ Seyyid Şerif, Şerhu Mevakıf, 1266 h. Bulak/Mısır, s.608.

lınız..."¹⁸,

"Rasulullah bir gün sabah namazından sonra bize tesirli bir konuşma yaptı. Gözler yaş döktü. Kalpler titredi. Bir adam şöyle sordu: Ya Rasulellah, bu vaaz korkutucu bir vaazdır, bize neyi ahd ediyorsunuz. Hz.Peygamber şöyle buyurdu: Allah'tan korkmayı size tavsiye ediyorum. Habeşli bir köle bile olsa dinlemeyi ve itaat etmeyi öğütüyorum. Çünkü sizden yaşayanlar çok ihtilaflar görecektir. Yeni ihdâs edilen şeylerden sakınınız, çünkü o, dalalettir. Kim bu devreye yetişirse ona, benim ve benim doğru yolda olan raşid halifelerimin sünnetine yapışması gerekir. Ona azı dışlarınızla yapışınız."¹⁹

Bu hadislerin açıklamalarında bazı alimler şöyle demektedir: "Raşid halifeler icma ile dörttür. Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali ." ²⁰

Ehli Sünnet uleması peygamberlerden sonra insanların en faziletlerini sıralarken ilk dört halifeyi listenin başına alırlar. Nevevi, Sahih-i Müslim şerhinde şöyle zikretmektedir: "Çoğunluk şöyle dedi: Sahabenin en faziletlisi Ebubekir sonra Ömer sonra Osman ve daha sonra da Ali'dir. Kufeli Ehli-i Sünnet alimlerinin bazıları, Hz.Ali'yi Hz.Osman'dan önce zikrederler. Halbuki doğru ve meşhur olan Hz.Osman'ın önce zikredilmesidir."²¹

Hız.Peygamber, başka bir hadisinde şöyle buyurur: "Hilafet otuz senedir. Bundan sonra meliklikdir."²² Bu hadisin ravisi, ilk dört halifenin zamanının buna eşit olduğunu ifade etmektedir.²³ Bu hadis de ilk dört halifenin Raşid Halifeler olduğunu ifade eder. İlk dört halifenin hilafet müddeti yaklaşık olarak 29 yıl 6 ay kadardır, 6 ay kadar da Hz.Hasan'ın halifeliği sayılmaktadır.²⁴

	Halife	Halife Olduğu Tarih			Vefat Tarihi			Hilafet Müddeti		
		Sene	Ay	Gün	Sene	Ay	Gün	Yıl	Ay	Gün
1	Hız.Ebubekir	11 h.	3.ay R.Evvel	13.gün	13 h.	6.ay C.Ahir	22.gün	02	03	10
2	Hız.Ömer	13 h	6.ay C.Ahir	22.gün	23 h.	12.ay Zilhicce	26.gün	10	06	04
3	Hız.Osman	24 h.	1.ay Muharrem	1.gün	35 h.	12.ay Zilhicce	18.gün	11	11	18
4	Hız.Ali	35 h.	12.ay Zilhicce	21.gün	40 h.	9.ay Ramazan	20.gün	04	09	

¹⁸ Ebü Davud, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistanî (ö. 275 h.), Sünen, Mısır 1952, II, 506

¹⁹ Tirmizi, bu hadisle ilgili olarak, "Hz.Ömer ve Hz.Ali'den hilafetle ilgili olarak Hız.Peygamber'in bir ahidinin olmadığı rivayeti gelmiştir" der. Bkz: Tirmizi, Sünen, V, 44 (Kitabü'l-İlim,42), 16.bab, İstanbul 1981 (el-Kütübü's-Sitte, XIV)

²⁰ İbnu'l-Arabi, el-Maliki (ö. 543 h.), Sahihu't-Tirmizi bi Şerhi'l-İmam İbni'l-Arabi, Mısır 1934 (1.baskı), X, 146 (Babu'l-İlim)

²¹ En-Nevevi, Muhyiddin Ebü Zekeriyâ Yahya b. Şeref, Sahihu Muslim bi Şerhi'n-Nevevi, Mısır 1349 h., XV,148 (Fedailu's-Sahabe)

²² Ahmed b Hanbel, (ö. 241 h.), Müsned, Beyrut, tarihsiz, V, 22; Tirmizî, Sünen, IV,503 (K.Fiten (34), Bab: Hilafe (48), Hadis No: 2226)

²³ Tirmizî, Sünen, IV, 503 (K.Fiten (34), Bab: Hilafe(48), Hadis No: 2226)

²⁴ Ahmet Cevdet Paşa(ö. 1895), Kısas-ı Enbiya, İstanbul 1976, I, 601; Mevlana Şibli, Asr-ı Saadet, Trc: Ö. Rıza Doğrul, İstanbul 1977. , V, 76.

	Halife	Halife Olduğu Tarih			Vefat Tarihi			Hilafet Müddeti		
		Sene	Ay	Gün	Sene	Ay	Gün	Yıl	Ay	Gün
	H.z.Hasan	40 h.	9.ay Ramazan	20.gün	41 h.	3.ay R. evvel	25.gün		06	
	Ara Toplam							27	35	32
	Toplam							30		2

Râşid Halifeler, Hz.Peygamber'den sonra, ülkeyi onun yöntemlerine uyarak idare ettiler diyebiliriz. Bu insanlar, Hz.Peygamberle beraber bulunmuş, onun terbiyesiyle yetişmiş, İslam'ın her safhasını onunla birlikte geçirmiş ve ondan gerekli yönetim bilgilerini öğrenmişlerdi. Onlardan her biri o günün şartları içinde seçimle işbaşına gelmişlerdi. Onlar bu göreve getirilirken "ümmetim bu işe en ehil olanı" nitelemesiyle Halife olmuşlardır. Onların yönetim şekli çoğunluk tarafından doğru kabul edilmiştir.²⁵

Bu Halifeler, istişarenin gerekli olduğunu düşünmüşler ve "görüş sahipleriy-le" istişare etmişlerdir. Nitekim Darimî, bu konuda Hz.Ebubekir'i örnek göstermektedir.²⁶ Onlar, Kur'an'da bir ayet varsa ona, yoksa sünnete, orada da yoksa istişareye yönelirlerdi.

Ebu Musa el-Eş'arî, bu konuda şöyle demektedir: "Emirlik (Hilafet), müşavere ile ayakta kalabilen bir iştir. Meliklik ise kılıç zoruyla ele geçen bir makamdır"²⁷

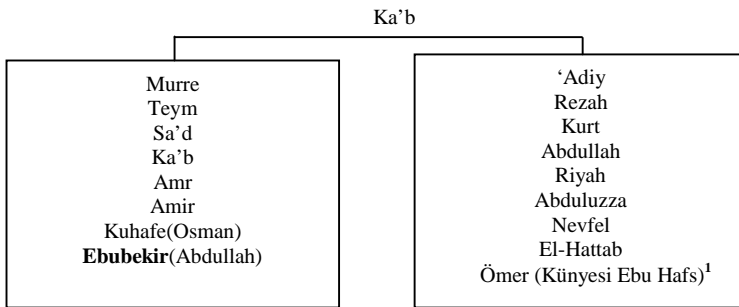
Râşid Halifeler, Beytül-Mal'ı emanet olarak düşünürlerdi, onu sadece kanuni hudutlar içinde harcarlardı. Orta halli bir insanın geçindiği gibi geçinecek kadar Beytül-Mal'dan maaş alırlardı.

Râşid Halifeler devri İslam Tarihi boyunca hukukçular, muhaddisler ve diğer İslam alimleri hatta dinine bağlı bütün Müslümanlar tarafından örnek bir devir olarak kabul edilmiştir.

2- RÂŞİD HALİFELER ARASINDAKİ AKRABALIK BAĞLARI

A- Babaları Yönünden Akrabalıkları

a) Hz.Ebubekir – Hz.Ömer

²⁵ Mevdüdi, Ebû'l-A'la, Hilafet ve Saltanat, trc:Ali Genceli, İstanbul 1980, s.89.

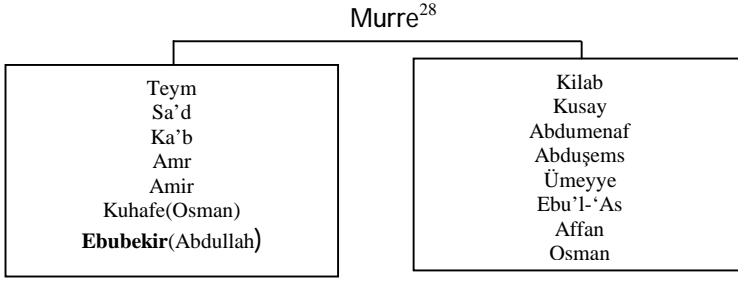
²⁶ Darimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman b. Fadl b. Behram (Ö.255 h.), Sünen, Beyrut 1987, I,72.

²⁷ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd (ö.230 h.), et-Tabakâtu'l-Kubrâ, Beyrut 1960, IV,113.

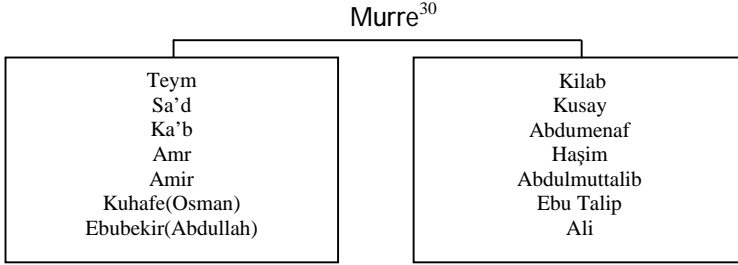
Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Hz.Ebubekir'le Hz.Ömer, soy ağaçlarının yukarısında Ka'b'da birleşmektedirler. Bir başka ifade ile Ka'b ikisinin de dedesidir.

b) Hz.Ebubekir – Hz.Osman

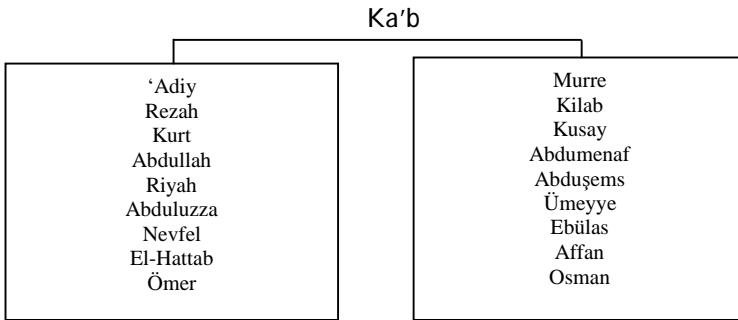
Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere Hz.Ebubekir'le Hz.Osman'ın soyları yukarıda Murre b. Ka'b'da birleşmektedir.

c) Hz.Ebubekir – Hz.Ali²⁹

d) Hz.Ömer – Hz.Osman

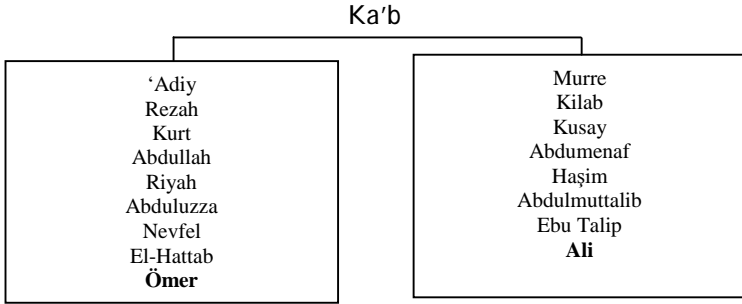

²⁸ İbn Sa'd, et-Tabakât, III,169.

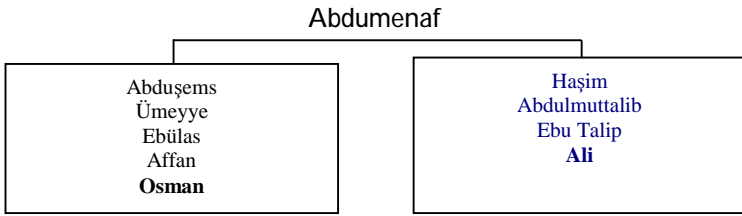
²⁹ Ebü Talib'in isminin Abdumenaf olduğu rivayet edilmektedir. Bakınız: İbn Sa'd, et-Tabakât, III,19.

³⁰ İbn Sa'd, et-Tabakât, III,169.

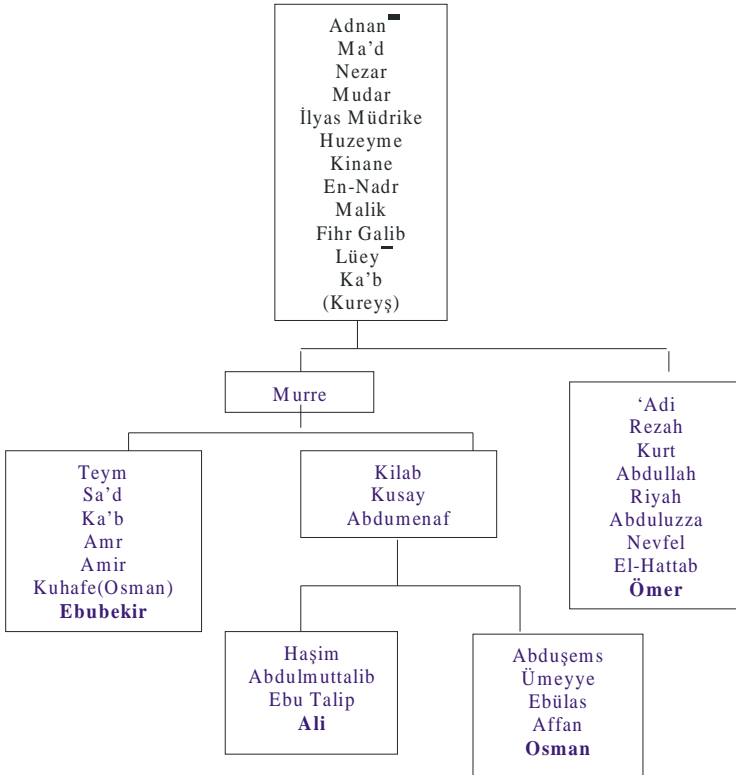
e) Hz.Ömer – Hz.Ali

f) Hz.Osman – Hz.Ali

Râşid Halifeler arasındaki akrabalık bağları toplu olarak aşağıda gösterilmiştir:

Yukarıdaki şecerede görüldüğü üzere ilk dört halife Kureyş kabilesinden olup aynı soy ağacı üzerinde bulunmaktadırlar. Fihri b. Malik'e Kureyş ismi verilir. Başka bir görüşe göre de Kureyş, en-Nadr b. Kinane'nin diğer adıdır³¹.

B- Kendileri ve Yakınları Arasındaki Akrabalık İlişkileri

a) Hz.Ebubekir - Hz.Ömer

Hz.Ömer, Hz.Ebubekir'in kızı Ümmü Külsüm'le evlenmek istediğini Hz.Aişe'ye söyler ve kızı ondan ister. Ümmü Külsüm: "Benim Ömer'e ihtiyacım yoktur. Çünkü o, yaşayışı sert, kadınlara karşı kırılcı olan bir erkektir"³² diyerek onunla evlenmeyi kabul etmez.³³

Başka bir rivayete göre, Hz.Ömer bir kişi göndererek Hz.Aişe'den Ümmü Külsüm'ü ister. Hz.Aişe de bunu hoş karşılar. Sonra Muğire b. Şube, Hz.Aişe'nin yanına girer ve onu üzüntülü görünce, "Ey Müminlerin annesi bu üzüntünün sebebi nedir?" diye sorar. Hz.Aişe, Ömer'in Ümmü Külsüm'ü istediğini söyleyerek şöyle dedi: "Bu küçük bir kızdır. Onu Ömer'den daha yumuşak biriyle evlendirmek istiyorum." Bunun üzerine, Muğire, Hz.Ömer'in yanına gidip şöyle der: "Sen Ümmü Külsüm'le evlenmek istemişsin, fakat Ey Emirelmü'minin! Sen ailene karşı sert mizaçlı birisin, Ümmü Külsüm ise, yaşlı küçük bir kızdır, senin hoşuna gitmeyen bir şey yapar, sen de onu döversin, sonra da üzülürsün, Aişe de üzülür, Ebubekir'i hatırlar ve her gün onun vefatı hatırlarına gelerek kederleri artar. Çünkü Ebubekir'in ölümü üzerinden henüz fazla bir vakit geçmemiştir."

Hz.Ömer bu sözleri duyunca Ümmü Külsüm'le evlenmekten vazgeçer.³⁴ Esasen Hz.Ebubekir yumuşak huylu bir insandı, onun kızının³⁵ sert mizaçlı biriyle geçinmesinin zor olacağı düşünülebilir.³⁶ Daha sonra, Ümmü Külsüm'le Talha b. Ubeydillah evlenir³⁷.

Hz.Ömer'in, Hz.Ebubekir'in oğlu Abdullah'ın vefatından sonra onun hanımı Atike bint Zeyd'le³⁸ evlendiği rivayet edilmektedir. Atike, Abdullah'la evli iken Abdullah, hicretin sekizinci yılında Taif kuşatmasında yaralanıp ölür.³⁹ Abdullah, eşi Atike'ye kendisinden sonra evlenmemesi için bir miktar mal vermiştir. Atike, bu sebeple Abdullah'ın vefatından sonra bir müddet evlenmez, kendisini ibadete verir ve kendisine evlilik teklif edenlerin tekliflerini geri çevirir. Daha sonra

³¹ Muhibbuddin et-Taberî, Zehairu'l-Ukba fi Menakıbi Zevi'l-Kurba,, s.55.

³² İbnu'l-Esir, İzzüddin Ali b. Ebi'l-Kerem (630 h.), el-Kamil fi't-Tarih, Beyrut 1965, III,54.

³³ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah ed-Dineverî (ö.276 h.), el-Maarif, Beyrut 1390 h., s.76.

³⁴ Kehhale, Ömer Rıza, A'lamu'n-Nisa fi Alemeyi'l-Arab ve'l-İslam, b.y.y.,1977 (Müessesetü'r-Risale), IV,250 (Müessesetü'r-Risale).

³⁵ İbnu'l-Esir, el-Kamil fi't-Tarih, III,54.

³⁶ Ümmü Külsüm'ün babasının vefatından sonra dünyaya geldiği rivayet edilmektedir. Bakınız: İbn Hacer, Şihabuddin Ebû'l-Fadl Ahmet b. Ali el-Askalanî (ö.852 h.), Tehzibü't-Tehzib, I-XII, Haydarabad 1327 h., XII,477.

³⁷ İbnu'l-Cevzî, Cemaluddin Ebû'l-Ferec (ö. 597 h.), Sıfatu's-Saffe, Halep 1969, I,239.

³⁸ Atike bint Zeyd b. Amr b. Nüfeyl b. Abdiluzza b. Riyah, Müslüman olmuş, bey'at etmiş ve Medine'ye göçmüştür. Şair bir hanımdır ve günümüze kadar şiirleri gelmiştir. Peygamberimize mersiye yazan şairler arasında adı geçer. Bakınız: İbn Sa'd, et-Tabakât, II, 332, VIII,265.

³⁹ İbn Sa'd, et-Tabakât, II,158.

Hz.Ömer ona evlenme teklif eder ve şöyle der: "Sen Allah'ın helal kıldığı bir şeyi kendine haram kılıyorsun, o malı Abdullah'ın ailesine ver ve benimle evlen." Atike'nin aklı bu teklife yatar ve denileni yaparak Hz.Ömer'le evlenir.⁴⁰ Hz.Ömer vefat edince Atike, Zübeyr b. Avvam'la evlenir. O da Cemel savaşında öldürülünce "Kim öldürülmek istiyorsa, Atike ile evlensin" diye halk arasında bir söz yayılır.

Hz.Peygamber, Mekkelilerle Hudeybiye antlaşmasını yaptıktan sonra "...İnanmamış eşlerinizi nikahınız altında tutmayınız."⁴¹ ayeti nazil olur. Bu ayetin inmesinden sonra Hz.Ömer'in, Ubeydullah isimli oğlunun annesi olan Ümmü Külsüm bint Cervel el-Huzaiyye⁴² ve Kureybe bint Ebi Umeyye⁴³ adlı iki kadını boşadığı rivayet edilmektedir. Ümmü Külsüm'ün, Hz.Ömer'den boşandıktan sonra Ebu Cehm b. Huzeyfe b. Ganem'le evlendiği, Kureybenin ise, İbn Hişam'a göre⁴⁴ Muaviye b. Ebi Süfyan'la evlendiği kaydedilmektedir. Fakat İbnü'l-Esir şöyle demektedir: "Ömer, Kureybe bint Ebi Umeyye ile Cahiliye devrinde evlenmişti. Antlaşma yılında onu boşadı. Ondandır Kureybe ile Abdurrahman b. Ebi Bekr evlendi."⁴⁵ İbn Sa'd da buna yakın bir ifade kaydetmektedir: "Kureybe bint Ebi Umeyye Müslüman oldu ve bey'at etti. Onu Abdurrahman b. Ebi Bekr nikahladı..."⁴⁶ Fakat İbn Sa'd bu Kureybe'nin küçük Kureybe olduğunu söylemektedir. Zaten bu hanımın önceden Hz.Ömer'in nikahı altında olduğunu da zikretmiyor. Bu durumda İbnü'l-Esir'in el-Kamil fi't-Tarih'indeki rivayet zayıf gibi gözükmektedir.

b) Hz.Ebubekir - Hz.Osman

Bu iki halifenin babaları yönünden akrabalıkları yanında her ikisinin de Hz.Peygamber ile akraba olmaları sebebiyle de yakınlıkları vardır. Bilindiği üzere Hz.Osman, Hz.Peygamber'in damadı, Hz.Ebubekir de kayınpederidir.

c) Hz.Ebubekir - Hz.Ali

Hz.Ebubekir öldükten sonra, Hz.Ali, onun hanımını Esmâ ile evlenir. Esmâ, Ashap'tan 'Umeyy b. Ma'd'ın kızıdır. Annesi Hint bint Avf'dır. Esmâ, Hz.Peygamber'in Erkam'ın evine gitmesinden önce Müslüman olmuş ve bey'at etmiştir.⁴⁷ Esmâ'nın kız kardeşlerinden biri olan Meymune, Hz.Peygamber'in eşidir. Bu kız kardeşler ana bir dokuz kız kardeş idiler ve hepsi de önemli kişilerle evlenmişlerdi. Bu sebeple anneleri olan Hind'e "Damatları en asil olan kadın olur" denirdi.⁴⁸

Esmâ'nın, kocası Cafer b. Ebi Talip'le Habeşistan'a hicret ettiği, orada kocasıyla beraber oraya göç eden Müslümanlara önderlik ettikleri ve hicretin yedinci

⁴⁰ İbn Sa'd, et-Tabakât, VIII,265-266; İbnü'l-Esir, el-Kamil, III,54.

⁴¹ el-Mümtehhine(60), 10

⁴² İbn Hişam, Ebü Muhammed Abdulmalik (ö.213 h.), es-Siretü'n-Nebeviyye, Beyrut 1971, III,341. İbnü'l-Esir'in el-Kamil adlı eserinde bu hanımın ismi, Ummu Külsüm bint Amr b. Cervel el-Huzaiyye'dir. Bakınız: İbnü'l-Esir, el-Kamil, II, 206.

⁴³ Hz.Peygamber'in eşi Ummu Seleme'nin kız kardeşidir.

⁴⁴ İbn Hişam, es-Sire, III,341.

⁴⁵ İbnü'l-Esir, el-Kamil, III,54.

⁴⁶ İbn Sa'd, et-Tabakât, VIII,262.

⁴⁷ es-Safedi, Salahaddin Halil b. Aybeg (ö.764 h.), el-Vafi bi'l-Vefeyat, Wisbaden 1962, IX,53.

⁴⁸ Hamidullah, İslam Peygamberi, II,25; Kehhale, a.g.e., I,25-34.

yılında Medine'ye geldikleri bilinmektedir.⁴⁹ Esmâ bir gün Medine'de Hz.Peygamber'in huzuruna çıkıp şöyle der: "Ya Rasulallah, insanlardan bazıları, bize karşı övünüp "Siz ilk muhacirlerden değilsiniz" diyorlar."⁵⁰ Bunun üzerine Hz.Peygamber: "Sizin için Habeşistan ve Medine olmak üzere iki hicret sevabı vardır."⁵¹

Hicretin sekizinci senesinde Cafer, Mute'de şehit olunca Esmâ'nın bu konuda şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Rasulullah bana geldi, Ben ev işlerimi bitirmiş, Cafer'in çocuklarını⁵² yıkıyor ve onları temizliyordum. Rasulallah çocukları tuttu, onları kokladı ve gözleri yaşla doldu. Ben "Ya Rasulellah Cafer'den sana bir haber mi ulaştı?" diye sordum, o şöyle dedi: "Evet, o bu gün şehit oldu. Sonra ailesine döndü ve "Cafer'in ailesine yemek yapın" diye emretti."⁵³

Cafer vefat ettikten sonra Hz.Ebubekir, Esmâ ile evlendi. Onun Muhammed isimli oğlunun annesi Esmâ'dır.⁵⁴

Hız.Ebubekir, vefat ederken kendisini eşi Esmâ'nın yıkamasını ister ve Esmâ bu isteği yerine getirir.⁵⁵

Hız.Ebubekir'in ölümünden sonra Hız.Ali, Esmâ ile evlenir. Yahya ve 'Avn isimli oğulları bu hanımdan olur.⁵⁶

Esmâ'nın iki oğlu arasında bir atışma olduğu; Ebubekir'in oğlu Muhammed ile, Cafer'in oğlu Muhammed'in, karşılıklı övündükleri ve onların her birinin şöyle dediği nakledilmektedir: "Ben senden, benim babam da senin babandan daha hayırlıdır." Bunun üzerine Hız.Ali : "Ey Esmâ aralarında hükmet" der. O da: "Cafer'den daha hayırlı bir Arap genci, Ebubekir'den daha hayırlı olgun bir kimse görmedim..." diye bir cevap verir.

Esmâ'nın hicretin 33. senesinde öldüğü rivayet edilmiştir. Onun, hicretin 60. senesinden sonra vefat ettiğini söyleyenler de vardır.⁵⁷

Hız.Aişe, yeğeni Hafsa'yı, babası Abdurrahman b. Ebi Bekr Medine'de yokken Münzir b. Zübeyr b. Avvam'la evlendirir. Abdurrahman, dönünce bunu kabul etmez. Fakat iş Münzire kalınca Hafsa'yı nikahlar ve Münzir'in bu hanımdan Abdurrahman, İbrahim ve Kureybe isminde üç çocuğu olur.

Münzir'den sonra Hafsa ile Hüseyin b. Ali b. Ebi Talip'in evlendiği kaydedilmektedir.⁵⁸

d) Hız.Ömer – Hız.Osman

Hız.Osman'ın, Hız.Ömer'in ölümünden sonra dul kalan eşi Fatıma bint

⁴⁹ İbn İshak, Muhammed b. İshak b. Yesar (ö.150 h.), Sire, Konya 1981, s.208.

⁵⁰ İbn İshak, Sire, s.204.

⁵¹ İbn Hanbel, Müsned, IV,395-412.

⁵² Abdullah, Muhammed ve Avn. Bkz: İbn Sa'd, et-Tabakât, VIII,280.

⁵³ İbnu'l-Esir, el-Kamil, II,238

⁵⁴ İbn Sa'd, et-Tabakât, VIII,282.

⁵⁵ İbn Sa'd, et-Tabakât, VIII,283.

⁵⁶ İbn Sa'd, et-Tabakât, VIII,285.

⁵⁷ es-Safedi, el-Vafi bi'l-Vefeyat, I,53.

⁵⁸ İbn Sa'd, et-Tabakât, VIII, 468-469.

Velid⁵⁹ ile evlendiği ve bu hanımdan el-Velid ve Sa'd isminde iki oğlu⁶⁰, Ümmü Said isminde bir kızı⁶¹ olduğu rivayet edilmektedir.

Müslüman olmadan önce Mekke'de yaşayan Fatıma, el-Haris b. Hişam b. el-Muğire ile evlenmiş ve bu evlilikten Abdurrahman ve Ümmü Hakim isimlerinde iki çocuğu olmuştu. Ünlü komutan Halid'in kız kardeşi olan Fatıma, Mekke'nin fethi sırasında Müslüman olur ve Hz.Peygamber'e gelerek bey'at eder.⁶² Kaynakların belirttiğine göre Halid b. el-Velid önemli konularda onunla istişare ederdi. Fatıma, Kocası el-Haris'le⁶³ Şam tarafına gider. el-Haris, hicretin 18. yılında Amevas vebası⁶⁴ sırasında ölünce, Fatıma, Medine'ye döner.⁶⁵

Hz.Ömer, Fatıma ile hicretin 20. yılında evlenir.⁶⁶ Fatıma'nın oğlu Abdurrahman b. el-Haris, Hz.Ömer'in himayesinde büyür. Abdurrahman bu konuda şöyle der: "Ömer'den daha hayırlı üvey baba görmedim."⁶⁷

Hafsa bint Abdullah b. Ömer'in, Hz.Osman'ın oğlu Amr ile evlendiği ve bu evlilikten büyük Abdullah isminde bir oğlu olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁸

e) Hz.Ömer – Hz.Ali

Hz.Ömer, Hz.Fatıma'nın Hz.Ali'den olan kızı Ümmü Külsüm'ü babasından isteyince

Hz.Ali:

- O küçüktür.⁶⁹

Hz.Ömer:

- Hayır Allah'a yemin ederim ki onun küçüklüğü senin için delil olmaz. Fakat sen beni bu evlilikten men etmek istiyorsun.⁷⁰

Başka bir rivayette,

Hz.Ali:

- Onu kardeşim Cafer'in⁷¹ oğluna vereceğim.

Hz.Ömer:

- Allah'a yemin ederim ki Ümmü Külsüm'ün işini benden daha iyi gözeten biri yoktur.⁷² Ona benden daha iyi eş bulunmaz.

⁵⁹ Fatıma bint Velid b. Muğire b. Abdullah b. Ömer b. Mahzum.

⁶⁰ İbn Kesir, Ebü'l-Fida İsmail b. Ömer (ö.774 h.), el-Bidaye ve'n-Nihaye, b.y.y., 1966 (Mektebtü'l-Maarif ve'n-Neşr), VII,219.

⁶¹ İbnü'l-Esir, el-Kamil, III,186.

⁶² İbn Sa'd, et-Tabakât, VIII,261.

⁶³ el-Haris b. Hişam b. Muğire el-Mahzumi, Fatma'nın amcasının oğludur.

⁶⁴ Hz.Ömer devrinde Şam bölgesinde ortaya çıkan ve çok insanın ölümüne sebep olan bir vebadan bahsedilir.

⁶⁵ İbnü'l-Esir, bu evlilik yapıp yapılmadığı konusunda tartışma olduğuna dikkat çeker. Bkz: İbnü'l-Esir, İzzüddin Ali b. Ebi'l-Kerem (ö. 630 h.), Üsdü'l-Gabe fi Ma'rifeti's-Sahabe, Tahran, b.t.y., V,528.

⁶⁶ İbnü'l-Esir, el-Kamil, II,569

⁶⁷ İbn Sa'd, et-Tabakât, V, 5.

⁶⁸ İbn Kuteybe, el-Maarif, s.80, 85; İbn Sa'd, et-Tabakât, V, 5.

⁶⁹ Hz.Peygamber'in vefatından önce doğdu. Bakınız: Kehhale, A'lamu'n-Nisa, IV,255.

⁷⁰ İbn İshak, Sire, s. 232.

⁷¹ Caferin Hanımı Esmâ bu sırada Hz.Ali ile evli idi.

⁷² Muhibbüddin et-Taberî, Zehairu'l-Ukba, s.168.

Hız.Ömer, Ümmü Külsüm'le evlenmek istediğini Hız.Ali'ye iletince, o, amcası Abbas, kardeşi 'Akil⁷³ ve oğlu Hız.Hasan'la istişare eder. Akil bu teklife kızar ve şöyle der: "Aylar ve günler sende sadece işinde basiretsizliğini artırmış, eğer bunu yaparsan vallahi olan olur."⁷⁴

Hız.Ali, Hız.Ömer'in sadece aşağıda vereceğimiz hadis sebebiyle bu evliliği istediğini açıklar.

Hız.Ali oğullarıyla (Hasan ve Hüseyin) bu konuda istişare eder. Hız.Hasan olumlu konuşarak⁷⁵ Hız.Peygamber'in Ömer'den razı olduğunu ve onun halifeliği sırasında adaletten ayrılmadığını söyler.⁷⁶

Hız.Ömer, bu evliliği Hız.Peygamber'le akraba olmak için yaptığını şöyle ifade eder: "Allah'a yemin ederim ki! Beni Ümmü Külsüm'le evlenmeye götüren sebep, Rasulullah'tan duyduğum şu hadistir: Kıyamet gününde benim nesebimden ve sebebimden başka her neseb ve sebep kesiktir."⁷⁷ Ben Rasulullah ile aramda akrabalık sebebi olmasını istiyorum."⁷⁸

Başka bir hadiste de Hız.Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Fatıma benden bir parçadır. Onu tutmuş olan beni tutmuş olur, onu bırakan beni bırakmış olur. Benim nesebim, sebebim ve akrabalığımdan başka nesebler kıyamet gününde kesilir." Hız.Ömer, Hız.Ali'ye şöyle der: "Rasulullah'ın uzuvlarından bir uzvun benim yanımda olmasını çok severim."⁷⁹

Hız.Ali, oğulları Hasan ve Hüseyin'le görüşüp onların rızasını aldıktan sonra kızını Hız.Ömer'e verir. O, Ümmü Külsüm'ü çağırır ve ona şöyle der: "Emiru'l-Müminin'e git, ona şunu söyle: Babamın sana selamı var ve sana istediğini yerine getirdik dememi söyledi de." Böylece evlilik gerçekleşir.

Konuyla ilgili farklı rivayetler⁸⁰ bulunmakla⁸¹ birlikte genel hatlarıyla olayın yukarıdaki tarzda cereyan ettiğini düşünüyoruz.⁸²

Hız.Ömer, ilk muhacirlerin oturduğu bir yere geldi ve "Bana saadetler dileyin" dedi. Onlar "Kiminle evlendin Ey Emire'l-Müminin" dediler. Hız.Ömer: "Ali'nin kızı Ümmü Külsüm'le"⁸³ dedi. Sonra yukarıdaki hadisi söyledi. Muha-

⁷³ 'Akil, Cafer ve Hız.Ali'nin büyük kardeşleridir. Bkz. El-Cezeri, İzzu'd-Din İbnu'l-Esir (ö. 630 h.), el-Lübab fi Tehzibi'l-Ensab, Beyrut, b.t.y., II,350.

⁷⁴ Muhibbüddin et-Taberî, Zehairu'l-Ukba, s.170.

⁷⁵ İbn İshak, Sire, s. 232-233.

⁷⁶ Muhibbüddin et-Taberî, Zehairu'l-Ukba, s.170.

⁷⁷ İbn İshak, Sire, s. 233.

⁷⁸ Muhibbüddin et-Taberî, Zehairu'l-Ukba, s.168.

⁷⁹ Muhibbüddin et-Taberî, Zehairu'l-Ukba, s.170.

⁸⁰ İbn Sa'd, et-Tabakât, VIII, 464.

⁸¹ İbn İshak, Sire, s. 232.

⁸² Nikah akti yerine geldikten sonra bu hareket yapılmıştır. İcab ve kabul olursa Malikilere göre nikah akti gerçekleşir. Çünkü onlara göre şahitlerin bulunması gerekmez, ancak evliliğin ilan edilmesi gerekir. Yukarıda anlatıldığı üzere Hız.Ali, yakın akrabalarının görüşlerini almış, onlar bu işe şahit tutulmuş, Hız.Ömer, Muhacirler meclisine gelip ilan etmiş.

⁸³ İbn Abdilberr, Ebü Ömer Yusuf b. Abdilllah b. Muhammed b. Abdilberr en-Nümeyrî el-Kurtubî, (ö.463 h.),

el-İstıab fi Ma'rifeti'l-Ashab, Mısır 1328 h., IV,490.

cirler de onu tebrik ettiler.⁸⁴

Hz.Ömer'in, hicretin 17. senesinin zilkaade ayında Ümmü Külsüm'le evlendiği⁸⁵ ve Ümmü Külsüm'e 40 000 dirhem mehir verdiği rivayet edilmektedir.⁸⁶

Hz.Ömer'in, Ümmü Külsüm'den Zeyd ve Rukiyye isminde iki çocuğu olur. Hz.Ömer'in vefatından sonra Ümmü Külsüm, Avn b. Cafer ile evlenir ve ondan çocuğu olmaz.⁸⁷

Kaynaklara göre, Avn öldükten sonra kardeşi Muhammed b. Cafer, Ümmü Külsüm'le evlenir. Ondan bir kızı olur. Muhammed de ölünce diğer kardeş Abdullah b. Cafer, Ümmü Külsüm'le evlenir, ondan çocuğu olmaz. Ümmü Külsüm, Abdullah'ın yanında iken vefat eder.⁸⁸

f) Hz.Osman - Hz.Ali

Bacanak olan bu iki halifenin çocukları arasında da akrabalık ilişkileri bulunmaktadır.

Gelen rivayetlere göre, Mus'ab b. Zübeyr'le evli olan Sükeyne⁸⁹, onun vefatından sonra Abdullah b. Osman'la evlenir. Abdullah vefat edince⁹⁰ Sükeyne, Zeyd b. Amr b. Osman b. Affan'la evlenir. Zeyd de ölür ve Sükeyne dul kalır.⁹¹

Fatıma bint Hüseyin b. Ali'nin, Hasan b. Hasan b. Ali ile evlendiği, Hasan'ın ölümünden sonra Fatıma'nın, Hz.Osman'ın torunu Abdullah b. Amr b. Osman'la evlendiği rivayet edilmektedir.⁹² Fatıma'nın bu evlilikten Küçük Muhammed, el-Kasım ve Rukiyye isminde çocukları olur.⁹³

SONUÇ

Hz.Peygamber'den sonra yaklaşık otuz yıl yöneticilik yapan ilk dört halife, bu göreve getirilirken aralarındaki akrabalık bağlarının bir etkisinin olduğunu söylemek doğru olmaz. Çünkü onların halife olmalarında daha başka özelliklerin etkili olduğu kanaatindeyim. Akrabalık halifelğe getirilme konusunda etkili bir özellik olsaydı, Hz.Peygamber'e bu yönüyle en yakın olan Hz.Ali halife seçilirdi. Mamafih Hz.Ebubekir'in halife seçildiği günlerde Hilafetin, Hz.Ali'nin hakkı olduğunu söyleyenler oldu ise de, sonra onların da bu kanaatleri değişti diyebiliriz. Halifelğe kimin getirilmesi gerektiği o günlerde ciddi olarak tartışıldı ve teorik olarak bu konuda bazı esaslar belirlendi. Hz.Peygamber'e yakınlık da bu hususta önemli bir özellik sayıldı. Ancak bu yakınlığın, sadece nesep yönünden değil, daha geniş anlamda bir yakınlık olduğunu söyleyebiliriz.

⁸⁴ "(زفونى) yani bana saadetler ve çoluk çocuk dileyin" deyince onlar da dua ettiler. Bkz. Muhibbüddin et-Taberî, Zehairu'l-Ukba, s.168.

⁸⁵ İbnu'l-Esir, el-Kamil, II,537.

⁸⁶ Muhibbüddin et-Taberî, Zehairu'l-Ukba, s.170.

⁸⁷ İbn İshak, Sire, s.233.

⁸⁸ Muhibbüddin et-Taberî, Zehairu'l-Ukba, s.170.

⁸⁹ Sükeyne Hz.Peygamber'in torunu Hz.Hüseyin'in kızıdır. Hayatıyla ilgili geniş bilgi için bakınız: İbn Sa'd, et-Tabakât, VIII, 475.

⁹⁰ İbn Sa'd, et-Tabakât, VIII, 477.

⁹¹ İbn Kuteybe, el-Maarif, s.87.

⁹² İbn Sa'd, et-Tabakât, VIII, 473; İbn Kuteybe, a.g.e., s.86.

⁹³ İbn Kuteybe, el-Maarif, s.86.